

Yashil **IQTISODIYOT** *va* **TARAQQIYOT**

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIALS
NUMBER
SYSTEM-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMAKOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlari	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeyisovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlari	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarining optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatova Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Sherali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salomov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salomov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligidagi boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlarini	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlarini	336
Xatamov Kobil Xayriyevich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida otchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'imlarning iqtisodiy mohiyati	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning kompayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Beknazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, klozantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Qudratov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati.....	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiika texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Василя Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

BANKLARDA ICHKI AUDITNI XALQARO AUDIT STANDARTLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Rizayev Nurbek Qodirovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi "Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasini mudiri, iqtisod fanlari doktori, professor

Boymatova Chinora Ilxomovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari ichki auditini xalqaro audit standartlari talablari asosida tashkil qilish va ularning o'ziga xos jihatlari, shu jumladan, bank ichki auditida xalqaro standartlarni qo'llashning xususiyatlari va tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini audit qilish jarayonida va ichki auditni tashkil qilinishida o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Bunda ichki auditini xalqaro audit standartlari talablari asosida tashkil qilishda bank faoliyatida paydo bo'ladigan turli o'zgarishlarni, risklarni, ichki audit xususiyatlarini ochib berilishi va tijorat bankining ichki audit xizmatini tomonidan audit tekshiruvini amalga oshirishdagi o'ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: AXS, risk, ichki audit xizmati, reja, ichki audit dasturi, audit tekshiruvi natijasi, ichki audit hisoboti, ichki audit tavsiyalari.

Abstract: This article discusses the organization of internal audit of commercial banks based on the requirements of international auditing standards and their specifics, including the specifics of the application of international standards in the internal audit of the bank and specific aspects in the audit process of financial statements of commercial banks and the organization of internal audit. This reveals the various changes that arise in banking activities when organizing internal audit based on the requirements of international auditing standards, risks, the specifics of internal audit and the specifics of the audit by the Internal Audit Service of a Commercial Bank.

Key words: ISA, risk, internal audit service, planning, internal audit program, audit result, internal audit report, internal audit recommendations.

Аннотация: В данной статье рассматривается организация внутреннего аудита коммерческих банков на основе требований международных стандартов аудита и их специфика, в том числе особенности применения международных стандартов во внутреннем аудите банка и специфические аспекты в процессе аудита финансовой отчетности коммерческих банков и организации внутреннего аудита. Это раскрывает различные изменения, возникающие в банковской деятельности при организации внутреннего аудита на основе требований международных стандартов аудита, риски, специфику внутреннего аудита и специфику осуществления аудиторской проверки Службой внутреннего аудита Коммерческого банка.

Ключевые слова: МСА, риск, служба внутреннего аудита, планирования, программа внутреннего аудита, результат аудиторской проверки, отчет о внутреннем аудите, рекомендации внутреннего аудита.

KIRISH

Xalqaro integratsiyalashuv amaliyoti natijasida xorij davlatlarining banki tizimi bo'yicha konsolidasiyalashgan moliyaviy hisobotlarini shakllantirish jarayonida ichki audit xizmatining roli va ularda amaliyotining ta'siri va auditorlik risklarini hisoblash metodikasining ta'sir doirasini hisoblash jarayonidagi muammolarni yechimini topish uchun xalqaro talablarga mos ravishda moliyaviy hisobotlarni tuzish va ularni ichki audit tomonidan rejalashtirish masalasini yechimini topish muhim hisoblanadi. Bank tizimida ichki audit risklarini aniqlash va ularni baholash, shu asosda risklarni minimallashtirish, risklarni baholashda xalqaro audit standartlaridan foydalanish bo'yicha ilg'or chet el tajribalaridan O'zbekiston bank tizimida foydalanish natijasida tijorat banklarini ichki auditini samarali tashkil qilish imkoniyati yaratiladi.

Iqtisodiyotni liberallashtirish jarayonida muhim masala tijorat banklaridagi ichki audit xizmatini to'g'ri tashkil etish va ular tomonidan bankning raqobatbardoshligini aniqlash imkoniyati yaratiladi. O'zbekiston Respublikasida tijorat bank tizimi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ayniqsa auditning xalqaro standartlarini bank amaliyotiga joriy qilinishi ularning faoliyati va moliyaviy hisobotlarining shaffofligini yanada oshiradi va

chet ellik hamkorlar bilan teng sharoitda hamkorlik qilish imkoniyati yaratiladi va natijada tijorat banklarining shaffofligi, ko'rsatkichlarining umum foydalaniladigan shaklda tayyorlanishiga imkoniyat yaratiladi. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida O'zbekiston Respublikasi bank tizimi, shu jumladan, xizmat ko'rsatish sifati xalqaro talablarga mos ravishda amalga oshirilishiga va moliya institutlarida xalqaro standartlarga mos ravishda yuritilishi bank-moliya tizimining yanada rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. "O'zbekiston Respublikasi moliya-bank tizimida uzoqni ko'zlab olib borilgan islohotlar natijasida, moliyaviy barqarorlikka erishildi.

Bu borada statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tashqi omillarning O'zbekiston Respublikasi moliya-bank tizimi barqarorligiga salbiy ta'sirlarining oldini olish borasidagi chora-tadbirlar doirasida tijorat banklari kapitalining yetarililigiga katta e'tibor berilmoqda. Mamlakatimiz moliya-bank tizimi barqaror va ishonchli faoliyat yuritib, yuqori ko'rsatkichlarga erishmoqda. 2012-yilda bank tizimining jami kapitali 24,3 foizga, so'nggi uch yilda esa ikki barobarga ko'paydi¹, degan edi. Lekin bunday keyin ham O'zbekiston Respublikasida yana bank tizimi rivojlanishiga katta e'tibor berilmoqda. Bunda bank tizimining bunday rivojlanishiga ichki audit va auditning xalqaro standartlarini amaliyotga joriy etilishi natijasida bank sohasidagi ko'rsatkichlarning shaffofligi yanad oshganligini ko'rishimiz mumkin.

Shunday qilib, tijorat banklarining faoliyatida ichki audit xizmati faoliyatida auditning xalqaro standartlarini joriy etish tajribasini amaliyotda qo'llash asosida O'zbekiston tijorat banklari faoliyati bo'yicha amaliy tadqiqotlar natijasida tijorat banklarida ko'rsatkichlarning shaffofligi yanada oshdi va ularda bir qator amaliy jihatdan afzallik paydo bo'ldi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirda jahon tajribasidan foydalangan holda sifat jihatidan riskka yo'naltirilgan audit tizimini tashkil etishda asosiy masala ularni umum qabul qilingan tamoyillar asosida tashkil etish muhim hisoblanadi. Ayniqsa tijorat banklarining faoliyatini doimiy ravishda nazorat qilish amaliyotini bajaradigan ichki audit masalasiga alohida e'tibor qaratilishi va uni faoliyatini operativ ravishda zamonaviy nazorat tizimi asosida nazorat qilish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirishlari xalqaro talablarga mos kelishi uchun xalqaro moliya institutlari tomonidan tashkil qilinadigan nazorat tizimiga mos kelishi kerak. Bunday umumiy ko'rsatkichlarni ko'rib chiqish jarayonida asosiy o'rinni auditning xalqaro standartlari egallaydi. Shu sababli O'zbekiston tijorat banklarida buxgalteriya hisobini nazoratini tashkil qilinishi xalqaro talablarga javob beradigan tarzda olib borish uchun banklarda ichki audit tizimi auditning xalqaro standartlari asosida tashkil qilinishi lozim. Chunki bank nazorat tizimini xalqaro amaliyotda qabul qilingan ichki nazorat shakliga mos holda amalga oshirish, ularni nazoratini xalqaro amaliyotga mos ravishda yuritish imkoniyatini yaratilishida auditning xalqaro standartlari muhim ahamiyatga egadir.

Ushbu masalada O'zbekiston Respublikasidagi bank tizimida tashkil qilingan ichki audit tizimini xalqaro audit standartlari talablariga muvofiq tashkil etish va yuritish, shuningdek, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda yuritilayotgan ichki nazorat va audit tizimi uchun zarur bo'lgan eng asosiy tamoyillarini respublikamiz tijorat banklarida joriy etish muhim hisoblanadi.

Bank operatsiyalarini tekshirish. MDHda, jumladan, Rossiya amaliyotida tijorat banklarida ichki audit vazifalari va auditni o'tkazish haqida qisqacha ma'lumot keltirilgan². Audit tekshiruvini o'tkazishga kirishayotgan vaqtda, birinchi navbatda, bank balansining haqqoniyligiga ishonch hosil qilish kerak. Buning uchun tekshiruvchilar (ichki auditorlar) analitik ma'lumotlarini sintetik ma'lumotlar bilan solishtirib chiqilishi va buxgalteriya amaliyotlarining tegishli schyotlarda aks ettirilishining to'g'riligiga ishonch hosil qilish lozim.

Keyingi tekshiruvlarni quyidagi tartibda o'tkazish tavsiya etilgan:

1. Kassa taftishi.
2. Ustav fondining to'g'ri shakllanganligini tekshirish.
3. Vakillik hisob varaqlarining holati.
4. Kredit operatsiyalarining tekshiruvi.
5. Bank daromad va xarajatlarning tahlili.
6. Soliqlarning to'g'ri va o'z vaqtida to'langanligini tekshirish. Bulardan tashqari, bankning rivojlanishi va operatsiyalar ko'lamining oshishi natijasida bankning boshqa sohalarini tekshirish zaruriyati tug'ilishi mumkin.

Mamlakatimiz iqtisodchi-olimlari³ bosh bank yoki filiallar faoliyatini audit tekshiruvdan o'tkazilganda, quyidagi masalalarni yoritib berishi lozim deb biladilar:

- 1) O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga va Markaziy bankning me'yoriy hujjatlariga rioya qilinishi;

1 <https://president.uz/uz/lists/view/2228>

2 Потфель делового человека. "Банковский портфель-3". –М.: "Соминтек". 1995 год. 565–570 стр.

3 Тижорат банклари ташқи аудитда халқаро молиявий ҳисобот стандартларини жорий этиш методологияси. А.В. Вахабов, А.К. Ибрагимов, Н.К. Ризаев. –Т. Молия, 2011. Монография. –188б. Б. 148–149.

- 2) Bosh bank yoki filialning iqtisodiy-me'yoriy ko'rsatkichlarini, mablag'larning yetarliligi, likvidligini, aktivlar sifatini;
- 3) kreditorlar va omonatchilar oldidagi o'z majburiyatlarini bajara olayotganini;
- 4) banklarning depozit, kredit, pul muomalasi, hisob-kitob, kassa, valyuta va boshqa operatsiyalari bo'yicha o'tkazilgan amallarning to'g'ri va asoslanganligi;
- 5) ichki nazorat ahvolini, to'g'ri tuzilib, tegishli joylarga taqdim etilayotganini;
- 6) xodimlarning ijro intizomini;
- 7) filial rahbarlarining bank ishining qay tarzda tashkil qilinganini hamda bank daromadlarini oshirish va xarajatlarni kamaytirish borasida olib borayotgan ishlarni aniqlashdan iboratdir.

Fikrimizcha, ichki audit xizmati tomonidan bank filiallarida tekshiruvlarni quyidagi tartibda amalga oshirish mumkin.

Bunda asosiy e'tibor tijorat banki faoliyatini tekshirish, shu jumladan, tijorat banki emissiya-kassa opeariyalarini audit qilishga qaratilishi lozim. Chunki ko'pchilik xatoliklar ushbu sohada bo'lishi mumkin va bank pul mablag'larining saqlanishi muhim masala hisoblanadi. Ichki auditorlar ishini rejalashtirish uchun bank balansini tahlil qilishlari lozim, shu asosda bankning qaysi sohalariga e'tibor berish lozimligini aniqlaydilar.

Auditorlik tekshiruvning auditni tashkil etish usuli va audit o'tkazish usullari mavjud. Auditni tashkil etish usuli deb, quyidagilarni aytib o'tishimiz mumkin: to'liq audit, tanlanma tekshirish, aralash tekshirish, joriy (to'satdan) tekshirish.

Buxgalteriya hisobi va bank ichki nazoratini auditdan o'tkazishda tekshirilayotgan Bosh bank yoki filialda buxgalteriya hisobini yuritish va nazorat ishlari qay darajada tashkil etilganiga ahamiyat berilishi kerak.

Auditorlik tekshiruvlari uchun muhim masala audit jarayonida tanlash hisoblanadi. Ushbu masalada iqtisodchi-olim U.O.Saxobov tomonidan ilmiy izlanishlarida auditorlik faoliyatida muhim hisoblangan auditorlik tanlovni chuqur o'rganib, auditorlik tanlov mohiyatining zarurligi, uning kelib chiqishi hamda asosiy muammolarini yoritib berdi. "Auditorlik tanlovi" bu – hisob schetlardagi qoldiqlar va schetlar bo'yicha oborotlar haqqoniyligi, hamda ichki nazorat tizimining ishonchligini aniqlash uchun jami elementlarni 100% dan kamroq tekshirish jarayoni hisoblanadi. Bundan tashqari, auditorlik tekshiruv va tanlov turlari, tanlovning hisob-kitob riski metodikasi, bank kredit portfelini hisoblash metodikasi batafsil tahlil qilingan. Kredit faoliyatining bank auditini o'tkazishda tanlov jarayonini avtomatlashtirish uchun "Audit sampling" dasturiy ta'minoti yaratildi. Bu esa, o'z navbatida⁴, audit xizmati tekshiruv jarayonining tezkor va aniq ma'lumotlari hamda auditorlik isbot-dalillarini olish imkoniyatini beradi.

Iqtisodchi-olim N.Karimov tomonidan tijorat bankining barqarorligini baholashda auditning tutgan o'rni tahlil qilingan⁵ va tijorat banklaridagi ichki audit tizimi faoliyati xorijiy amaliyot va halqaro tajribadan kelib chiqqan holda xalqaro ichki audit standartlaridan foydalanish kerakligi asoslab berilgan.

Demak, tijorat banki faoliyatini ichki audit tomonidan tekshirish jarayonida tegishli bo'linmalar faoliyatiga asosiy e'tibor qaratilishi kerak. Ushbu yuqoridagi masalalar tijorat banki ichki auditining vazifasi hisoblanadi. Sababi, hisob, moliyaviy hisobot va auditning xalqaro standartlari jahon iqtisodiyotida hamda mahalliy iqtisodiyotda yagona hisob va audit tilini yaratishga, qolaversa, iqtisodiyotda va amaliyotda ham ular o'z izchilligi va ishonchligi bilan foydalanishga qulay bo'lishiga ishonish hisoblanadi.

Moliyaviy hisobot va audit xulosalaridan foydalanuvchilar tarafidan, umum ishlab chiqilgan standartlar to'g'risida ko'p yillar har xil tortishuvlar oqibatida, xalqaro audit standartlari, bir qancha murakkab xatoliklardan holi bo'ldi. Hozirda ham, jahonning ko'pgina mamlakatlarida xalqaro audit standartlarining talablariga muvofiq ravishda, milliy auditorlik standartlarini amaliyotga tatbiq qilishda, bunday ilmiy tortishuvlar davom etmoqda.

Masalan: tashqi auditda AXS № 520-"Tahliliy amallar" nomli standartdan foydalanishiga to'xtalib o'tishimiz mumkin.

Tashqi auditni tashkil qilishda asosiy masalalardan biri audit o'tkazish jarayonida tahliliy amallardan keng foydalaniladi va uning 4 ta vazifasi mavjud deb hisoblash mumkin.

Bular:

- 1) mijozning biznesi bilan tanishuv;
- 2) muassasaning faoliyat ko'rsatuvchanlik qobiliyatini baholash;
- 3) moliyaviy hisobotda xatolarning mavjud bo'lishi mumkinligi ehtimolini baholash;
- 4) detallashgan auditorlik testlarining sonini qisqartirish va hokozolar⁶.

Ushbu tahliliy amallar, aynan audit o'tkazishning rejalashtirish bosqichida bajarilishi diqqatga sazovordir. Chunki, bunda faqat ushbu tahliliy amallar orqaligina keyingi ishga ma'lum bir aniqliklar kiritish mumkin bo'ladi. Tahliliy amallarning samaradorligi ma'lum omillarga bog'liq. Masalan, ularga vaqt bo'yicha tanlash, maqsadni

4 Сахобов У.О. Аудиторская выборка. – Т.: "Иқтисод-молия." 2006. С.13–14.

5 Каримов Н.Ф. "Тижорат банкларида ички аудит". – Т.: "Фан". 2006.

6 Аренс Э.А., Лоббек Дж.К. Аудит. Пер. с англ. М.А.Терехова и др. –М.: "Финансы и статистика," 1995. – С. 205.

aniqlash, testni loyihalash, mijoz haqidagi ma'lumotlarni tarmoq bo'yicha taqqoslash, mijozning joriy va o'tgan davrlardagi ma'lumotlarini taqqoslash, mijoz ma'lumotlarini aniq mijoz haqidagi kutilayotgan natijalar bilan taqqoslash, mijoz ma'lumotlarini aniq auditor tomonidan kutilayotgan natijalar bilan taqqoslash va hokazolar. Ayrim amallar oldin ta'kidlaganimizdek, rejalashtirish davrida amalga oshiriladi. Ya'ni, auditor auditning maqsadi, oldinda turgan ish hajmi va muddatini aniqlashi juda muhim. Rejalashtirish vaqtida sodir etilgan amallar auditorga muhim vaziyatlarga oydinlik kiritishda yordam bersa, sal keyinroq, ya'ni audit jarayonida bajarilgan amallar tekshiruvda asosiy diqqatni talab qiladi.

Umumiy standartlarni guruhlanishi	
1.	Audit o'tkazuvchi shaxsning maxsus tayyorgarlik va auditorlik kasbiy sifatiga talablar
2.	Auditor tomonidan topshiriqni bajarish uchun savolnoma va testlarni tuzishi va ulardan foydalanishiga qo'yilgan talablar
3.	Tekshiruv o'tkazish va auditorlik xulosa berish jarayonida kasbiy salohiyati bo'yicha talablar

1-rasm: Audit umumiy standartlarining guruhlanishi

Quyida (GAAS) Umum qabul qilingan audit standartlari to'g'risida to'xtalamiz. Ushbu standartlar quyidagicha guruhlangan:

1. Umumiy standartlar.
2. Ishchi standartlar.
3. Xulosa standartlari.

Birinchi guruhdagi standartlarni quyidagi tartibda 3 ta guruhga ajratishimiz mumkin. Ushbu standartlar auditorlik faoliyatini tashkil qilish, shu jumladan, auditni rejalashtirishdan boshlab, u bo'yicha auditorlik xulosalarini tuzishgacha bo'lgan davrni va bosqichlarni o'z ichiga olib, auditorga qo'yilgan kasbiy va etik talablarga ham alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, auditor tomonidan topshiriqni bajarish uchun savolnoma va testlarni tuzishi hamda ulardan foydalanishiga qo'yilgan talablar, auditni rejalashtirish, tahliliy amallarni bajarish bilan bog'liq masalalarni ochib berishga qaratilgan.

Ikkinchi guruhga esa ishchi standartlarning vazifasi va uning mohiyatini ochib berishga qaratilgan. Demak, tijorat banklarining ichki auditida ishchi standartlar ishni puxta rejalashtirish va yordamchilar mavjud bo'lsa, ular ustidan to'la nazorat o'rnatish maqsadida, tekshirish hajmini belgilash, vaqt chegaralarini aniqlash va audit rejasini tuzish jarayonida ichki auditor tomonidan tijorat bankida tashkil qilingan ichki nazorat tizimi o'rganiladi.

Shu jumladan, ushbu standartlarning quyidagicha guruhlanishi belgilangan.

1.	Audit ishini rejalashtirish va dasturini tuzish, auditor yordamchilari bajaradigan ishlarni nazorat tizimini tashkil qilish
2.	Audit tekshiruvi hajmini belgilash, sarflanadigan vaqtini aniqlash, ichki nazorat tizimini o'rganish
3.	Audit qilinayotgan tijorat banki filiali bo'yicha auditorlik xulosasini berish uchun tekshirish, kuzatish, so'roqlar o'tkazish, auditorlik dalillarini to'plash
4.	Auditorlik xulosasi va auditorlik hisobotlarini shakllantirish va unga ilovalarni biriktirish.

2-rasm: Audit ishchi standartlarining guruhlanishi

Ushbu bank auditining ishchi standartlari auditorlik faoliyatining boshlanishi bo'lgan audit ishini rejalashtirish jaryonidan boshlanadi. Birinchi bosqichda auditorlik tekshiruvlarini dastlabki rejalashtirish va dasturini tuzish, dan boshlanadi. Keyingi amalga oshiriladigan ishlarga audit dasturi asosida ish hajmini taqsimlash, ma'sul shaxslarni belgilash, auditor va auditor yordamchilari bajaradigan ishlarni nazorat tizimini tashkil qilish ishlarini rejalashtiriladi. Ikkinchi bosqichda audit tekshiruvini hajmini aniqlash, sarflanadigan vaqt, ya'ni auditor va yordamchi auditorlarning ish vaqtlari rejalashtiriladi. Bu bosqichda yana bir muhim masala ichki nazorat tizimini o'rganilib, bajariladigan ish hajmi bo'yicha kuzatishlar amalga oshiriladi. Keyingi bosqichda audit qilinayotgan tijorat banki filiali bo'yicha auditorlik xulosasini berish uchun rejalashtirish, ish hajmini aniqlash, tekshirish, kuzatish, so'roqlar o'tkazish, auditorlik dalillarini to'plash ishlari amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda auditorlik tekshiruvi yakunlanib auditorlik hisoboti va xulosasi shakllantiriladi.

Tijorat banklarining ichki auditida ishchi standartlar ishni puxta rejalashtirish va yordamchilar mavjud bo'lsa, ular ustidan to'la nazorat o'rnatish maqsadida, tekshirish hajmini belgilash, vaqt chegaralarini aniqlash va audit rejasini tuzish jarayonida ichki auditor tomonidan tijorat bankida tashkil qilingan ichki nazorat tizimi o'rganiladi.

Ichki auditda muhim masala auditorlik tekshiruvi natijasi bo'yicha tegishli auditorlik hisoboti va xulosalarini tayyorlash hisoblanadi. Ushbu auditning xulosa standartlari tashqi audit nutai nazaridan quyidagi qismlardan iborat bo'ladi: Auditorlik hisoboti, auditorlik xulosasi, rahbariyatga xat.

Tijorat banklarida auditorlik xulosalar standartini ko'rib chiqishdan oldin xaqaro standartda belgilangan auditning xulosa standartlarini ko'rib chiqishimiz lozim.

Ushbu standartlar asosan auditorlik tekshiruvlarining asosiy yakuniy natijasini aks ettirish uchun foydalaniladi. Shu jumladan, auditorlik xulosasining shakllari, ularning chetga chiqishlari, audit natijalarini bayon qilish masalalarini o'z ichiga oladi. Shu sababli ushbu xulosa standartlari auditorlik tekshiruvlarining asosini tashkil qiladi va audit tekshiruvlarining yakunida tekshirish natijalarini baholash uchun xizmat qiladi.

Bosqichlar	Asosiy bajariladigan ishlar
1.	Auditorlik xulosasida umumiy qabul qilingan buxgalteriya tamoyillari asosida tuzilganligi
2.	Auditorlik xulosasida chetga chiqishlarni aniqlanishi va ularni tuzatish masalasi ko'rsatiladi
3.	Audit natijasi bo'yicha tekshirilayotgan bank faoliyati bo'yicha tuzilgan moliyaviy hisobotlar bo'yicha xatoliklar bo'lsa, topilgan xatoliklar muhim bo'lmasa, ijobiy xulosa berilishi ko'zda tutiladi

3-rasm: Audit xulosa standartlarining guruhlanishi

Ushbu xulosa standartlarida moliyaviy hisobot umum qabul qilingan buxgalteriya tamoyillari asosida tuzilganligi to'g'risidagi ma'lumot berilishi, auditorlik xulosasida bu tamoyillardan chetga chiqish sharoitlari belgilanishi va tartibi aniqlanishi kerak.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqola doirasida amalga oshirilgan tadqiqot ishini o'tkazishda tijorat banklaridan olingan ma'lumotlarni xalqaro standartlar bilan ko'rsatkichlarini solishtirish, taqqoslash, induksiya, deduksiya, pozitivizm, eksperimentlar va so'rovnomalar, natijalarni tanlanmadan populyasiyaga qarab umumlashtirish, svod tahlili va boshqa usullardan foydalanildi. Banklarda moliyaviy hisobotlarini audit qilish jarayonini shakllantirish, ayniqsa konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tuzish jarayonida foydalaniladigan turli shakldagi hisobot shakllari, ularni auditida auditning xalqaro standartlaridan foydalanilgan va ularning natijasida moliyaviy hisobotlarni xalqaro talablarga moslab taqdim qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Tijorat banklarida ichki auditni boshqarish va uning natijalarini tahlil qilishda tegishli auditorlik hisobotlarini taqdim qilishi lozim. Bunda xato va kamchiliklar hamda ularning oqibati natijasida bank faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Bundan tashqari, ichki auditning maqsadida ichki auditor ma'lumotlarni kompyuter dasturi yordamida qayta ishlashi masalasi muhim hisoblanadi. Ichki audit tomonidan tekshirish amalga oshirilganda bir qator afzalliklarga ega bo'ladi. Bulardan eng asosiylari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- tekshirish uchun ketadigan vaqt keskin kamayadi.
- qayta ishlanib olingan ma'lumotlarning ishonchliligi ortadi.
- ma'lumotlarni qayta ishlash natijasida olingan hujjatlarning sifati yuqori bo'ladi.
- auditorning ma'lumotlar bilan ishlashi qulaylashadi.

Buning natijasida auditorlik tekshuruvida qatnashayotgan mutaxassislarning e'tiborini yana ham muhimroq bo'lgan ishlarga qaratilib, moliyaviy hisobotni to'liqroq tahlil qilish, bankdagi hisob va ichki nazorat tizimi to'g'risida rahbariyatga batafsilroq ma'lumot berish uchun sharoit yaratiladi. KATlardan foydalangan holda olinadigan ma'lumotlar o'zining tezkorligi, to'liqligi va ko'p variantlilik bilan ajralib turgani uchun auditorga u yoki bu iqtisodiy hodisa to'g'risida aniqroq fikr bildirish va uni baholash imkonini beradi. Shuning uchun ham auditor o'z faoliyatida kompyuterlarning o'rnini to'g'ri belgilay olish va uni mukammal o'rganishga harakat qilishi lozim.

Ichki bank audit tomonidan amalga oshiriladigan tekshiruvlarning auditning xalqaro standartlari asosida o'tkazilishida auditorlik risklari quyidagi tartibda baholandi.

Kaitalbank ATB tomonidan moliyaviy hisobotlarni ko'rsatkichlari quyidagi tartibda baholangan:

1-jadval: "Kapital bank" ATB moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotining auditorlik riskini baholanishida audit amallariining tahlili (ming so'm hisobida)

No	Hisobotning moddalar	Moddadagi summalar	Muhimlilik darajasi	Auditorlik riski darajasi	Risk summasi
1.	Pul mablag'lari va ularning elementlari	145427,4	78,5	21,5	31233,9
2.	Asosiy vositalar	427367,4	86,4	13,6	58121,9

3.	Kredit qo'yilmalari	1458367,5	90,5	9,5	138544,9
4.	Mijozlarning talab qilib olingacha bo'lgan schyotlardagi qoldiqlari	6982475,6	94,7	5,3	734288,0
5.	Taqsimlanmagan foyda	452365,4	78,5	21,5	97258,5

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, tijorat bankining aktividagi moddalarni risk darajasi auditor tomonidan risk darajasini belgillash tartibiga bog'liq bo'lib, muhimlilik darajasini yuqori qo'yilishi riskni kamaytiradi. Lekin ushbu daraja 100 foizga teng bo'lgan holda ham auditorlik risklari mavjud bo'ladi. Chunki ular albatta, auditor tekshiruvi va uning amallarini bajarilishi jarayonida sodir bo'ladi va unda auditorning bilim darajasi, auditorlik amallar va boshqa risklar ta'sirida xatoliklar sodir bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklari ichki auditni amalga oshirishda auditning xalqaro standartlarini qo'llash va uni tadbiq etishda tegishli tashkiliy ishlarni bajarish, moliyaviy hisobotlarni shakllantirishda xalqaro audit standartlari asosida auditorlik amallarini bajarish lozim va bunda fikrimizcha quyidagilarni ta'kidlab o'tish kerak:

- 1) ichki audit tizimiga xalqaro audit standartlarini joriy qilish natijasida banklarning ichki auditini amalga oshirish metodikasi asosida ichki auditni rejalashtirish, audit metodologiyasi asosida risklarni baholash bo'yicha takliflar berish;
- 2) xalqaro audit standartlarini bank ichki auditi amaliyotiga joriy qilish orqali uning usullari va texnikasi, bank buxgalteriya hisobidagi ishchi schyotlar rejasi, hisob registrlari, hujjatlar aylanishini komp'yuter tizimida tegishli dastur asosida nazorat qilish metodikasini ishlab chiqish;
- 3) xalqaro audit standartlar asosida ichki audit uslubiyotini ishlab chiqish va ichki audit xodimlari faoliyatini rejalashtirish, auditor va auditor yordamchilari o'rtasida xizmat vazifalarini taqsimlash, ichki audit rejasi va dasturini ishlab chiqish, bosh auditorni huquq va majburiyatlarini belgilash.
- 4) banklarda qabul qilingan hisob tizimini ichki audit tomonidan nazorat qilish usullarini belgilash, bankning faoliyati bo'yicha tahliliy amallarini bajarilish.

Adabiyotlar / Literatura / Reference:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son, <http://lex.uz/docs/3107040>
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnomasi. 2020-yil 25-yanvar/. –Toshkent: "O'zbekiston", 2020 – 30 b.
3. Anthony, Robert Newton. Accounting principles /Robert N. Anthony, James S. Reece, D.B.A. – 7th edition, Irwin, 2006. 686 p.
4. Ainsworth, Penne. Introduction to Accounting: An integrated Approach /Penne Ainsworth, Dan Deines, R. David Plumlee, Cathy Xanthaky Larson. Irwin, Printed in USA, 2005. 425 p.
5. Libby, Robert. Financial accounting /Robert Libby, Patricia A. Libby, Daniel G. Short. Irwin, Printed in USA, 1996.325p.,
6. Barry Elliott., Jamie Elliot, Financial Accounting and Reporting London 1993 625p.F.Wood Business Accounting. London Pitman. 1989.–353 p.
7. Аликсенов А.С. Международные стандарты финансовой отчетности. –М.: Издательство Юрайт, 2018.–404с.
8. Агеева О.А. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для вузов. / О.А. Агеева, А.Л. Ребизова. –М.: Юрайт, 2013. – 447.
9. Ибрагимов А.К., Марпатов М.Д.,Ризаев Н.Қ. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари асосида банкларда бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. –Т.:Молия, 2010. –272б. Б.64-65.
10. Дусмуратов Р.Д., Тулаев У.И. Молиявий ҳисобот: назарий, услубий ва амалий жиҳатлари. –Т.: "Extremum-Press", 2012, -144 б.
11. Ибрагимов А.К., Умарова З.А., Ҳотамов К.Р., Ризаев Н.К. – "Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари" ўқув қўлланма. – Т. : "ИQTISOD – MOLIYA" нашри, 2019-241 б.
12. Ибрагимов А.К, Очилов И, Ризаев Н. "Молиявий ва бошқарув ҳисоби".–Т.: "Иқтисод-молия". –2009. –367 б.
13. Тижорат банклари ташқи аудитда халқаро молиявий ҳисобот стандартларини жорий этиш методологияси. А.В. Вахабов, А.К. Ибрагимов, Н.К Ризаев. –Т. Молия, 2011. –Монография. –188 б.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027
Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.